

SZALAINÉ HOMOLA ANDREA

Rudabánya

Rudabánya közel háromezer fős település az észak-magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északnyugati részén, a településről elnevezett Rudabányai-hegység völgyében. Legkönnyebben a 26-os főút irányából közelíthető meg, Kazincbarciktól 19 km-re. Területe 16,46 km², a Kazincbarcikai kistérségbe tartozik. Első írásos említése 1299-ből származik, azonban a település sokkal régebbi, hiszen egyike Magyarország legősibb bányahelyeinek. A föld kincseit – réz, ólom, vas, ezüst – évezredek óta bányássza az itt élő ember.

Neve az ószláv „ruda”, vagyis érc, vasérc szóból származik. A hely fontosságát mutatja, hogy már a középkorban, 1350 környékén városi kiváltságokat kapott, és egyik tagja volt az 1487. december 26-án Kassán megalakult hét felső-magyarországi bányaváros szövetségének.

Fennmaradt a XIV. századi, ezüstből készült várospecsétje, amelyet ma a Magyar Nemzeti Múzeumban őriznek. A XVI. században a török veszély és a csökkenő érckészletek hatására Rudabánya elvesztette bányavárosi kiváltságait, és az ezt követő három évszázadban nem folyt jelentős bányaművelés a területén. A település az elmúlt századokban több nagyhírű család tulajdonában is volt. Közülük kiemelkednek a Gvadányiak. (Itt született gróf Gvadányi József lovasgenerális, aki katonai pályafutása befejeztével vált a magyar irodalom jeles alakjává.) Rudabányán az érctermelés 1880-ban újraindult, és ezzel egy időben kezdetét vette a település újkori fejlődése is. A vasércbányászat jelentősége igazán az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés megkötése után nőtt meg, hiszen Rudabánya az új határok közé szorított Magyarország egyetlen vasércbányájaként maradt meg egészen 1985-ig. Napjainkban már csak gipszbányászat folyik a szomszédos Alsótelekesen (hazánk egyetlen gipszlelőhelyén), melynek feldolgozóüzeme Rudabányán található.

Rudabánya napjainkban a térség kisvárosias képet nyújtó fejlett települése. Itt működik Magyarország egyik legnagyobb bányászattörténeti múzeuma. A Földvári Aladár geológusról elnevezett kiállítóteremben gazdag érc-, ásvány- és őslénygyűjtemény található, többek között a híres Rudapithecus-leletek másolatával. A nevezetességek sorát növeli az egykori külszíni bánya legmélyebb pontján kialakult, egyedi látványt nyújtó bányató, amely közel 60 méteres mélységével jelenleg hazánk legmélyebb állóvize. A település számos országos hírű látnivalóval büszkélkedhet. A Perényi István és Saurer Erhard vörös márvány síremlékét is magában rejtő református templom hazánk egyházi műemlékeinek egyik fontos darabja.

A település az elmúlt évtizedekben kiemelkedő *térségi jelentőségre* tett szert, a bányával kapcsolatos beruházásokon túl fejlett infrastruktúra alakult ki. Rudabánya 1970. december 19-én nagyközségi címet kapott. A viszonylag folyamatosan rendelkezésre álló pénzügyi források révén ren-

dezett településképp alakult ki, amelynek karbantartására, a szellemiség és a kultúra ápolására az immár bányászat nélküli település polgárai is kiemelt gondot fordítanak.

Rudabánya nagyközség polgárai mindenekelőtt azért kezdeményezték a település *várossá nyilvánítását*, mert szerették volna visszakapni azt a jogállást, amelyet fejlődése során a település egyszer már elért, de a történelem viharai során elvesztett. A középkorban bányavárosi kiváltságokkal, melyek a mezővárosiakat meghaladták, mindössze három település rendelkezett a mai Magyarországon (Telkibánya és Nagybörzsöny a másik kettő). A bányászati hagyományok később is városi jelleget biztosítottak a településnek, a második világháború utáni évtizedek alatt csak a viszonylag kicsi, de környezetéből így is messze kiemelkedő mérete akadályozta meg várossá nyilvánítását. A település jelentős részére jellemző városias (tömbös, helyenként sorházas) beépítés, valamint a döntően ipari munkavállalókból álló, éppen ezért városias életformával jellemezhető lakosság jelenléte jelzi urbánus értékeit.

Rudabánya ma egy elhúzódó válságban levő régió kifejezetten hátrányos helyzetű rurális *térségének központja*, amely maga is küzd az itt már az 1980-as években elkezdődött gazdasági szerkezetváltás nyomán fellépő problémákkal. Központi szerepkörei az adott térségben jelentősek: akár az oktatást, akár az egészségügyi ellátást, akár a kultúrát vagy a kereskedelmet vizsgáljuk, a szomszédos települések lakosai igénybe veszik szolgáltatásait, amelyek gyakran egyedülként itt érhetőek el a térségben.

Rudabánya olyan település, ahol a nehézségek ellenére a lakosság és az önkormányzat mindent elkövet a sikeres felzárkózásért. Az elmúlt években jelentős beruházások sorával kiépítették az immár teljes körű ellátást nyújtó infrastruktúra-rendszereket (gáz, víz, szennyvízcsatorna, telefon, kábeltévé stb.), településrész-rehabilitációs programot indítottak a szociális problémák kezelésére, és még sorolhatnánk az eredményeket. Erőfeszítéseik elismerését az elnyert támogatások jelzik.

Rudabánya történelmi fejlődésének döntő szakaszaiban mindvégig urbanizált pályán haladt. A települést éltető bányászat nyomán már a középkorban is munkások, kereskedők, kézművesek lakóhelye volt, és olyan jelentős városi kiváltságokat birtokolt, mint egy másik település sem a történelmi Borsodban. Később, az 1880-ban újrainduló ércbányászat nyomán ismét városi pályára lépett: nemcsak a beköltöző népesség és lakóhelye vált egyre urbánusabbá, hanem térségi kapcsolatrendszere is kiterjedtebbé vált. Polgárainak jó része a felvidék nevezetes bányavárosaiból települt Rudabányára (Igló, Dobsina, Rozsnyó, Szomolnok stb.), meghonosítva itt a magyar kisvárosi kultúrát és életmódot. Kialakult az élet minden területét „lefedő” intézményrendszer, amely a környező bányászlatka települések ellátásában is jelentős szerepet játszott. Noha a bányászat leépülésével a legfontosabb központi szerepkör – a foglalkoztatási – megszűnt, még mindig számottevő és differenciált *vonzáskörzettel* rendelkezik.

Népesség, népmozgalom

Az első hivatalos népszámláláskor (1870-ben) Rudabányán 714 főt írtak össze. A lakónépesség száma 1970-ben volt a legmagasabb, 3864 fő, azóta folyamatosan csökken, és 2006. év végén 2781 főt tett ki (1. ábra).

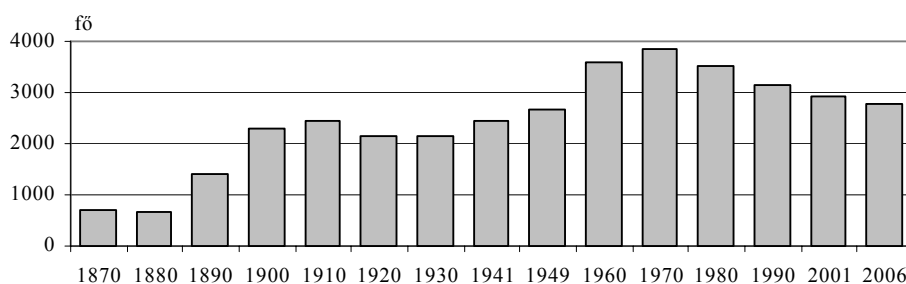
A 2006. év végi adatok szerint a *népesség nemek szerinti összetétele* nöbbletet mutatott, ezer férfira 1048 nő jutott, a megyei átlagnál 53-mal kevesebb. A népsűrűség 2006-ban 169 fő/km² volt, 3,1-szerese a megyei községek (54 fő/km²), és 1,7-szerese a megye átlagának (99 fő/km²), a városok átlagának (287 fő/km²) pedig 59%-a.

Az élve születések és halálozások egyenlege 1970–1979 között 225 fős, 1980–1989 között 43 fős növekedést, 1990–2001 között 92 fős csökkenést mutatott. A népességszám változását befolyásoló másik tényező a *lakóhely-változtatás*. Az oda- és elvándorlások egyenlegeként az említett időszakokban 559, illetve 435, majd 130 fővel fogyott a lakónépesség. Összességében ebben az időszakban mérséklődött a lakosok száma. A 2001. február 1-jei népszámlálás és a 2006 végéig

eltelt időszak alatt a népességszámot a természetes fogyás és az elvándorlás 135 fővel tovább csökkentette.

1. ábra

*A népesség számának alakulása**

*1960-ig a jelenlévő, 1970-től a lakónépesség.

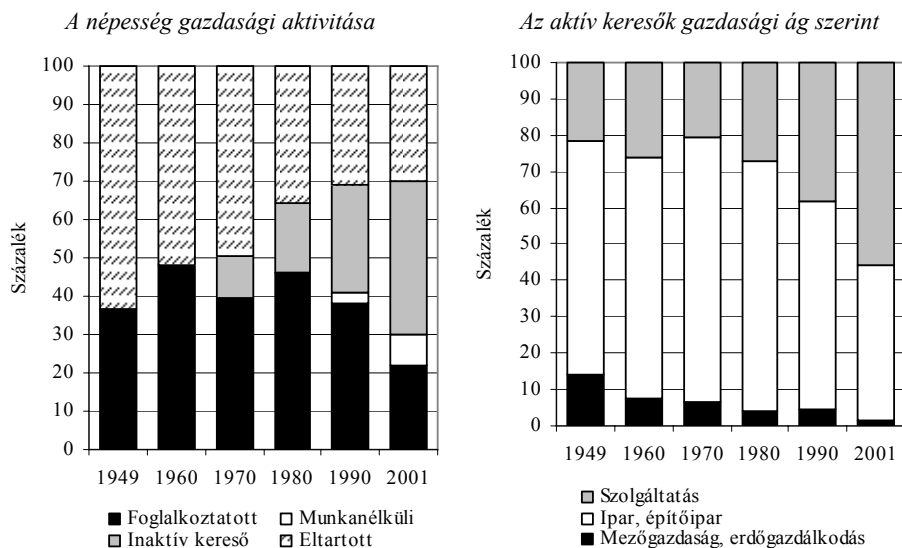
A *népesség korösszetétele* a legutóbbi két népszámlálás között némileg változott: a 15–39 évesek aránya 32,7%-ról 30,4%-ra, a 40–59 éveseké 28,5%-ról 26,5%-ra mérséklődött, az 59 éven felüli időskorúaké 18,2%-ról 22,4%-ra emelkedett, egyedül a 14 évesek és fiatalabbak aránya nem változott.

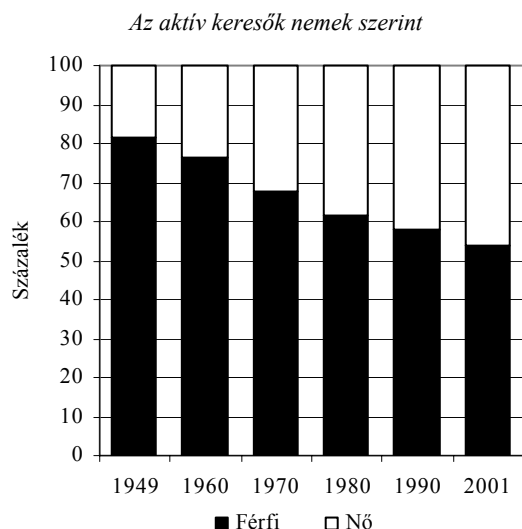
2001-ben Rudabánya 15 éves és idősebb népességének 85,1%-a általános iskolai, a 18 éves és idősebb korosztály 24,9%-a befejezett középiskolai, a 25 éves és idősebb népesség 5,1%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezett, ami alacsonyabb a megyei átlagnál (86,8; 34,0; illetve 9,5%).

A *népesség gazdasági aktivitását*, a foglalkoztatottak gazdasági ágak és nemek szerinti összetételét a 2. ábra mutatja.

2. ábra

Rudabánya népességének összetétele

A 2001. évi népszámlálás idején a 643 foglalkoztatottból 306-an helyben dolgoztak, 328-an pedig eljártak Rudabányáról más településre dolgozni.

Gazdasági helyzet

A település gazdasági jelentőségét az adja, hogy csekély számban bár, de a környező rurális térséghez képest mégis nagy arányban találunk munkahelyeket. Gipszfeldolgozó üzemének kiterjedt országos kapcsolatrendszere van, lényegében hazánk egész területére, sőt külföldre is szállít termékeiből. 2006 végén Rudabányán 88 *vállalkozás* szerepelt a regisztrációban, ebből 30 volt társas, a többi egyéni. 24 vállalkozást a kereskedelem, javítás ágban regisztráltak, ezt követte az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás (19), a többi nemzetgazdasági ágban a regisztrált vállalkozások száma nem érte el a 10-et. 2006 végén Rudabányán ezer lakosra 32 regisztrált vállalkozás jutott, ami a Kazincbarcikai kistérség átlagának 53,3%-a, a megyei átlagnak pedig 42,7%-a.

Az 1990-es évek elejétől kezdődően Rudabányán is számolni kellett a munkanélküliséggel. 2006. december végén 228 álláskeresőt tartottak nyilván, 65,4%-uk férfi volt. A tartósan, 180 napon túl regisztrációban lévők aránya meghaladta a négytizedet. A nyilvántartott álláskeresők 6,1%-a nem végezte el az általános iskolát, 41,2%-a 8 osztályt végzett, 52,2%-a középfokú, 0,4%-a pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezett. A munkanélküliek 93%-a fizikai munkakörből került ki. A közeljövőben a foglalkoztatás terén is jelentős fejlődés várható: több vállalkozás indul, amelyek összesen legalább 100 új munkahelyet fognak teremteni a településen.

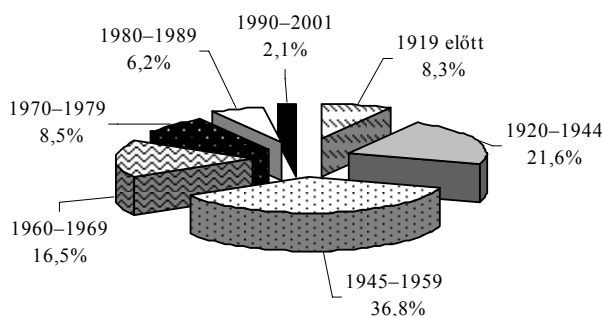
Rudabánya kereskedelmi-szolgáltatási funkciói is sokkal fejlettebbek a környező településeknél, így vonzáskörzete számottevő, különösen a banki szolgáltatások tekintetében. 2006 végén 35 *kiskereskedelmi üzlet* és egy gyógyszertár állt a lakosság szolgálatában. A boltok hattizede élelmiszerüzlet jellegű, továbbá áruház és szaküzlet volt; a kiskereskedelmi üzletek hattizedét egyéni vállalkozások működtették. Napjainkban egyelőre csak potenciálisan, de Rudabánya a térség legjelentősebb *idegenforgalmi célpontjai* közé tartozik. A vendéglátást az önkormányzat tulajdonában levő turistaszállás szolgálja egyelőre, de folyamatban van a hozzá tartozó étterem létesítése is. 2006-ban a városban 8 *vendéglátóhely* működött, ebből 2 étterem, cukrászda, 2 munkahelyi étkezdé és 4 bár, borozó.

Lakásállomány, infrastruktúra

A település fejlődésében és várossá alakulásának folyamatában a *lakásállomány* gyarapodásának is nagy szerepe volt, 1949 és 2006 között Rudabányán – a megyeihez hasonlóan – 82,4%-kal nőtt a lakások száma. Jelentősen javult egy másik mutató is: míg 1949-ben 420, 2006-ban már csak 239 lakos jutott száz lakásra.

3. ábra

A lakások és lakott üdülők 2001. évi megoszlása az építés éve szerint

A lakásállomány összetételében is lényeges változások mutatkoznak: 1949-ben a lakások 84,5%-a, 2001-ben már csak 31%-a volt egyszobás, a 3 és több szobások aránya közben 2,4%-ról 28,9%-ra emelkedett. 1960-ban száz lakásból még csak 21, négy évtized múlva már 73 rendelkezett fürdőszobával. A 2001. évi lakásállomány kor szerinti megoszlását a 3. ábra mutatja.

Rudabányán 2006 végén 538 *személygépkocsit* tartottak nyilván, ami ezer lakosra átlagosan 193 gépkocsit jelent, 19-cel kevesebbet, mint a kistérségi, és 34-gyel kevesebbet, mint a megyei átlag. Az 569 *távbeszélő-fővonalból* adódóan ezer lakosra 205 fővonal jutott, ugyanez a mutató a Kazincbarcikai kistérségben 245, a megyében pedig 277 volt.

Oktatás, egészségügy

A település oktatási intézményrendszere jelenleg csak az alapfokú ellátást szolgálja. A település-földrajzi sajátosságok miatt ez azonban kiterjedt térségi szerepkörként is jelentkezik, hiszen a társulások formájában fenntartott óvoda és iskola fogadja Kánó, Alsó- és Felsőtelekes gyermekeit is. A társulás jelenleg *óvodai* szinten 100, iskolai szinten 284 gyermek ellátását biztosítja. Az *általános iskola* 18 osztályteremmel rendelkezik, ahol az elmúlt tanévben a diákok 22 főállású pedagógus irányításával tanultak. Egy pedagógusra 13 tanuló jutott, a megyei átlagnál (10,6) több.

Rudabánya *házi orvosai*, fogorvosa és védőnői ellátják a környező településeket, mindenekelőtt Kánó, Alsó- és Felsőtelekes lakosait is, a gyógyszertár szintén térségi jelentőségű. A városban működő központi körzeti orvosi ügyelet 12 térségbeli község igényeit elégíti ki. 2006-ban egy háziorvosra és házi gyermekorvosra 1391 lakos jutott, a Kazincbarcikai kistérség (1744) és a megye (1594) átlagánál is kevesebb. Az időskorúakat egy 20 férőhelyes *nappali intézmény* segíti, ahol 2006-ban 21 idős embert láttak el. 43 fő részesült csak étkeztetésben, 23 fő csak házi segítségnyújtásban, 5 fő pedig mindkét szolgáltatást igénybe vette.

Rudabánya, református templom

A helyi önkormányzat évről évre jelentős összegeket fordít a nehéz helyzetbe került lakosok támogatására. 2006. II. félévben átlagosan 172-en részesültek rendszeres szociális segélyben, 444-en rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben és 46-an átmeneti segélyben. Az említett támogatásokra 32,6 millió, 4,8 millió, illetve 325 ezer forintot használtak fel. Ezenkívül az önkormányzat 124 fő részére nyújtott lakásfenntartási támogatást, 51 gyermek részére pedig rendkívüli gyermekvédelmi támogatást. Ezeket részben pénzben, részben természetben kapták a rászorulóak.

Rudabánya jól működő művelődési házzal, könyvtárral, teleházzal rendelkezik, ezzel a kínálattal kiemelkedik a környező települések közül. A kulturális szolgáltatásokat elsősorban Alsó- és Felsőtelekes, Kánó, Zubogy, Szuhogy és Felsőkelecsény lakosai veszik igénybe. Külön kiemelkedő jelentőségű a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum, amely regionális jellegű intézmény, valódi múzeum, munkatársai tudományos tevékenységet, könyv- és folyóirat-kiadást folytatnak az önmagukban is értékes tárgyi gyűjteményeken túl. A művelődési ház keretében működő több mint 100 éves könyvtárnak 220 beiratkozott olvasója van, és több mint 15 ezer könyvtári egységgel rendelkezik. A művelődési házban számos művészeti csoport működik, amelyek elsősorban a helyi eseményeket teszik érdekesebbé, színvonalasabbá. Évente többször kerül sor a községben kistérségi, megyei vagy országos szintű rendezvényekre. Múzeuma, műemlékei és egyéb látnivalói évente sok ezer érdeklődőt vonzanak.

NÉMETH TIBOR – VÖRÖS OTTÓ

Zamárdi

Zamárdi, Somogy megye legfiatalabb (sorban 15.) városa Külső-Somogy északkeleti részén terül el, közvetlenül a Balaton partján. Nyugaton Szántód, keleten Siófok-Balatonszéplak, délen Balatonendréd határolja. Közel 3 km hosszú, sekély vizű strandja – átellenben a Tihanyi-félszigettel – jelentékeny idegenforgalmi vonzerő. Közlekedési kapcsolatai kiválóak. A 7-es számú főút átvezet a településen, az M7-es autópálya a térszomszédságában halad. Vasúti összeköttetést a Budapest–Nagykanizsa pályaszakaszon két állomás biztosítja.

A település ősidők óta lakott, kelták, rómaiak nyomát régészeti forrásanyag igazolja. A Kárpát-medencében egyedülálló gazdagságú leleteket tártak fel avar kori temetőiből. A fennmaradt első írásos emlék, egy 1082-ből származó határjárási oklevél Scamard néven említi. Későbbi lakóit a tatárok pusztították el, amint erre a Tatárchapás településrész elnevezése is utal. A Zámárd néven újjáépült települést 1596-ban a törökök porig égették. Mintegy 150 évvel később kezdett újra benépesülni Zámárdi, Grassó Vilhelm és utóda, Lécs Ágoston tihanyi apát törekvése nyomán. A falu lakosai akkortól szőlőműveléssel, gabonatermesztéssel, állattartással és halászattal foglalkoztak. A változást jelentő fordulatot a múlt század kezdetén kialakult fürdőkultúra elterjedése hozta, aminek hatására az 1910-es évektől számítva kezdetét vette a nyaralók építése és a fürdőhelyek